

Romska kultura, običaji i jezik

Kultura koja je pobijedila zaborav u Crnoj Gori vrijeme za otvaranje vrata Romima

Piše: Elvis Beriša

O autoru

Elvis Beriša, izvršni je direktor Romske organizacije mladih “Koračajte sa nama - Phiren amenca” i direktor prvog romskog portala RomaNet. Student je specijalističkih studija na Pravnom fakultetu na smjeru Bezbjednost i Kriminalistika. Polaznik je prve generacije Omladinskih aktivista od 2011. godine aktivan u civilnom sektoru gdje se posvetio zaštiti i promociji manjinskih prava sa fokusom na prava Roma/kinja. Član je Radne grupe za izradu Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2021-2024. Autor je publikacije “Nada jača od straha”, 2013. Urednik je i voditelj emisije “U lavirintu” emitovane na TV Vijesti. Autor dokumentarnog filma “Iz lavirinta 2” kao i brojnih drugih publikacija.

Zatvoreni u svojim zajednicama, kako mnogi smatraju, i često nespremni da se integrišu u crnogorsko društvo, vjekovima čuvaju svoju bogatu kulturu, istoriju i jezik. Romi, u svijetu poznati kao Cigani (Gipsy). U prošlosti, gotovo da nijesu imali prilike da sami o sebi pričaju. Uvijek su drugi o njima pričali, a ono šta su pričali i danas je ostavilo traga, uglavnom negativnog. Zato nas svako istraživanje o etničkoj distanci ne začuđuje kada nalazi ukazuju na to da je najveći stepen diskriminacije prema romskoj zajednici. Iako nijesu pisali o sebi, jedina knjiga koju i dalje nose sa sobom, i čuvaju, je njihov jezik Romanes ili Romani čhib (Romski jezik).

Romsku zajednicu karakteriše istorijska i kulturološka raznovrsnost, nepravedno uvijana u mitove, koji su ovaj narod ograničavale i sputavale u uspostavljanju jednakog tretmana. Romi su najveća etnička manjina u Evropi, a procjenjuje se da ih ima oko 12 miliona.

U svim evropskim zemljama su marginalizovani od strane dominantnog stanovništva. Bez istorije na sopstvenom jeziku, bez ikakvih državotvornih tendencija, Romi nisu živjeli izvan vremena. Naprotiv, istorija Roma je itekako svojom tradicijom, običajima i kulturom uticala na razvoj svih zemalja svijeta, a na svojoj koži osjetila istorijske promjene i prevrate, naredbe, zakone i ratove koji nikada nisu vodili sami Romi. No, za pamćenje i sveopštu osudu je sigurno genocid nad Romima u Drugom svjetskom ratu.

Da bismo upoznali identitet naših komšija Roma u Crnoj Gori, treba da znamo odakle su i koja je njihova istorija, kultura i jezik.

Čuli ste za „Cigane“, a za istoriju romskog naroda?

Romi su porijeklom iz centralnog dijela Indije, mjesta koje se naziva Kanauč, a nakon napuštanja tog mjesta zadržali su se na sjevernom dijelu zemlje koje je poznato kao Pendžab. Počeci napuštanja Indije su još u X vijeku. No, prve grupe Roma koje su migrirale u Evropu otkrivaju se u XIV pa sve do XV vijeka, krećući se s istoka prema zapadu. Doduše, sa ne tako dobrim razumijevanjem i prihvatanjem Roma, jer su Evropljani bili uznemireni zbog načina odijevanja i života Roma, dugokosih ljudi koji su živjeli pod šatorima (čergama). U XIV vijeku Romi zajedno sa Turcima dolaze u Crnu Goru. Bili su sastavni dio upravnog, vojnog i ekonomskog sastava Osmanskog carstva. Proizvodili su za vojsku barut i kovali štitove. Iako je Carstvo imalo želju da se Romi popišu i naseljavaju, ipak dio njih nastavio je da putuje unutar samog Carstva, ali i van njegovih granica. Jedan dio počeo je da naseljava balkanska sela, a drugi dio nastavio je da putuje i zato danas imamo Rome gotovo u svim zemljama svijeta. Ropstvo Roma trajalo je do polovine XX vijeka. Uglavnom su se suočavali sa mnogobrojnim problemima koji se odnose na prihvatanje u društvo. Važno je podsjetiti da Romi nikada nijesu pokrenuli nijedan rat u svijetu, a uvijek su bili „kolateralna šteta“ što bi za rezultat imalo njihovo neprestano migriranje. Kada bi Romi u drugim državama govorili svoj jezik, a ne jezik te države, jezici bi im bili odsječeni od strane stanovnika te države.

Romi i Drugi svjetski rat

Istoriju Roma nemoguće je ispričati, a da se njihov tretman tokom Drugog svjetskog rata ne spomene. Nažalost, kao i u mnogim drugim ratovima i tokom ovog rata Romi su bile žrtve, ovoga puta nacističke ideologije. Procjenjuje se da je tokom Drugog svjetskog rata ubijeno između 250.000 do 500.000 Roma. O stradanju Roma nije bilo ni riječi do održavanja Prvog svjetskog kongresa Roma u Londonu 1971. godine. Na ovom Kongresu usvojene su značajne odluke za sudbinu romskog naroda, koji je promijenio njihov život.

Počeli su biti glasnjiji i revolucionarniji u borbi za svoja prava. Jedan od važnijih datuma za romsku zajednicu je Svjetski dan Roma, koji se obilježava 8. aprila svake godine. Obilježavanje ovog datuma predloženo je na Prvom kongresu. Osim toga, donešena je i odluka o izgledu romske zastave, zatim romske himne i naziva Roma. I zvanični naziv službenog jezika romskog naroda usvojen je na ovom Kongresu. Romi u svom jeziku ne poznaju termin "Cigan", a naziv Rom u prevodu znači "čovjek".

Učesnici sa Prvog Svjetskog Kongresa Roma; Izvor: <http://www.romaniarts.co.uk/international-romani-day/>

Romski jezik

Romski jezik proizašao je iz nekoliko narodnih jezika bliskih sanskritu, pa zato i posjeduje mnogo zajedničkih osnovnih elemenata s jezicima hindi, nepali, punjabi i drugim sestrinskim jezicima iz sjeverne Indije. Ako pitate Rome šta ste ponijeli iz Indije i kako znate da ste porijeklom iz Indije, reći će vam da je to „romski jezik“. Često čujemo da je romski jezik nestandardizovan i da zbog toga ne možemo da ga uvedemo u obrazovni sistem kako bismo omogućili romskoj djeci da uče na maternjem jeziku kako to i garantuju brojne međunarodne konvencije i Ustav Crne Gore. To je blaži oblik od onog kada kažu da je romski jezik zapravo samo nerazumljivi žargon. Posljednjih godina ipak je došlo do značajnog napretka u poznavanju

istorije romskog jezika i njegovih dijalektnih oblika. Svjesni smo da je romski jezik doživio određeni uticaj na gramatiku zbog posuđenica, ali to je uglavnom zbog puta koji su Romi prošli tokom svoje istorije i boravka na različita govorna područja.

Naši preci, Romi, ponosili su se romskim jezikom jer je za njih jezik imao pored osnovne funkcije još jednu, a to je da se pomoću njega distanciraju od okoline koja ne razumije romski jezik. To je nekako izazivalo i osjećaj nadmoći jer oni razumiju lokalni ili službeni jezik drugih naroda, ali drugi nijesu njihov romski. Sada je, međutim, vrijeme da se ovo promijeni. Ako ja moram da naučim jezik drugih naroda kako bih mogao da funkcionišem, onda smatram da i drugi treba da nauče moj jezik ukoliko to žele. U svakom slučaju, neophodno je pružiti mogućnost da svi uče na svom maternjem jeziku i da se i romski jezik, kao i drugi evropski, prizna kao poseban jezik, ravnopravan, koji će funkcionisati u svim sferama društvenog života.

Romski jezik ima 38 slova. O činjenici da je riječ o bogatom jeziku govori to da pored sedam padeža, koliko ih ima u crnogorskom jeziku, ima i osmi padež koji se naziva „ablativ“. Romi nikada sebe nijesu nazvali na svom jeziku „ciganima“ jer ovaj termin u romskom jeziku ne postoji. Oni za sebe kažu: Me sem Rom (Ja sam Rom/kinja). Uprkos svim istorijskim promjenama koje je romski jezik pretrpio, milioni ljudi ga govore širom svijeta, a samo u Evropi ima oko četiri miliona govornika. To je, ako bismo uporedili sa podacima popisa stanovništva u Crnoj Gori iz 2011. godine, 20 puta više govornika od onih koji govore crnogorski jezik kao maternji.

Kultura Roma

Tradicija kod Roma veoma je važna. Romski život sličan je životu sadašnjeg vremena. Poštuju, iako mlade generacije nerado, riječ starijeg. Nikada ne ostavljaju svoje roditelje u domove za stare. Žene moraju biti poslušne muškarcima, djeca roditeljima, sinovi imaju veću privilegiju od kćerki, ali se isto tako i kćerka poštuje. Vole da slušaju u kasnim noćnim satima uz vatru stare priče, legende koje se prenose sa koljena na koljeno.

Roditelji odlučuju i pronalaze bračne drugove svojoj djeci. No, sve je manje ovih primjera, jer mlađe generacije sada sami sebi pronalaze bračne drugove. Ovime se polako i sama romska zajednica prilagodila mladima i pokazala zrelost za razvoj zajednice. Međutim, ovaj proces je složen i zahtijeva podršku društva, posebno

državnih institucija. Nije rijedak slučaj da se mlada plati novcem; isto tako, to sami pripadnici romske zajednice ne smatraju prodajom sopstvenog dijetea, već tradicijom. U slučaju da se u braku ulazi sa osobom druge nacionalnosti (gadže), djeca iz ovakvih veza, ako su odgojena na “tradicionalan način”, smatraće se Romima.

Slave u romskoj kulturi i tradiciji

Prema istraživanju koje je sprovedla Romska organizacija mladih “Koračajte sa nama – Phiren Amenca”, među srednjoškolcima iz svih devet srednjih škola u Podgorici, njih 955, čak 74 posto ne znaju koje su to slave u romskoj kulturi i tradiciji. Oni koji su odgovorili na ovo pitanje, njih 23 posto kazali su da je Đurđevdan romska slava, mali procenat njih naveli su Bajram i Vasilicu kao slavu Roma. Dakle, samo jedan srednjoškolac/ka znao/la je da Romi slave Vasilicu, a gotovo niko od ostalih nije imao znanja koje su romske slave. Ovaj podatak je alarmantan za Crnu Goru, multietničku i multikonfesionalnu državu.

Vasilica

Vasilica počinje od 14. januara, zavisno od mjesta gdje žive Romi, i traje do tri dana, dok u nekim mjestima čak traje i do kraja mjeseca januara. Tada se kao žrtve pri- nose pernate životinje i to uglavnom u neparnom broju, a broj zavisi od bogatstva i broja članova porodice.

Bibi (Tetka)

Bibi (Tetka) je romska boginja i legenda govori o tome kako je “jedna romska siromašna porodica imala bolesnika u kući i kako su se molili Bogu da ga izliječi. Te večeri neka nepoznata žena (Bibi) pitala je da li može prenoćiti kod njih, ali pošto su oni bili siromašni, nijesu imali gdje da je smjeste, pa su joj ponudili malo mjesta pored peći, što je ona prihvatila. Usred noći Bibi je ustala i izašla napolje, što je probudilo domaćina kuće, i on je pogledao kroz prozor kada je ona došla do drveta i nestala. Ujutro se bolesnik probudio sasvim zdrav, a porodica je odmah zaključila da je tetka (Bibi) odgovor njihovih molitvi.

Bibi se slavi najmanje dva dana i prvi dan je posvećen mrtvima i toga dana nema nikakvog slavlja. Posjećuju se grobovi i nosi se hrana svojim mrtvima. Drugog dana traži se na kraju grada ili sela najveće i najdeblje drvo, gdje donose poklone tetki i tu ih ostavljaju. Toga dana se određuje domaćin koji mora sve to organizovati i domaćin te večeri, gdje moraju doći svi Romi toga mjesta.

Erdelezi (Đurđevdan)

Erdelezi (Đurđevdan) je trodnevni praznik, gdje je prvi dan najsvečaniji dan kada se žrtvuje jagnje Bogu proljeća i obavezno je da to učini svaka porodica. Poklapa se po datumu sa pravoslavnim praznikom svetim Đorđem, a sa tim praznikom nema nikakve veze. Ipak, mnogo je onih koji miješaju ova dva praznika. Erdelezi je početak ljeta za Rome i nakon tog praznika napuštaju svoja zimska mjesta stanovanja i odlaze u takozvanu "pečalbu" tokom čitavog ljeta, a vraćaju se u novembru.

Romkinja tokom proslave Erdelezi slave, Izvor: Internet